

C G REGNÉLL:

Resursfördelningen i samhället

Bankdirektör Carl Göran Regnéll hade varit riksdagsman i tjugo år då han i höstas lämnade riksdagen. Sist hade han som moderat setat i näringsutskottet. Han är alltså från sin praktiska verksamhet väl bekant med det problem, som han här tar upp till teoretisk behandling: skall resursfördelningen i ett samhälle ske via marknaden eller via politiker-na? Han berättar i sin artikel om sina erfarenheter i ett land, där den senare typen av resursfördelning helt dominerar, nämligen i Tjeckoslovakien. Här hemma hoppas han på, ja, räknar med en förändring av den förra regeringens "aktiva näringspolitik" till något bättre, mer verklighetsanpassat.

Höstens regimskifte ger anledning till fördjupad debatt om den lämpliga avvägningen mellan marknadshushållning och planhushållning.

Den debatten har varit ganska försummad under åren av socialdemokratiskt maktinnehav. PHM var på sin tid en stämpel, som statsocialismens anhängare snabbt applicerade på sina kritiker. "Planhushållningens motståndare" – med det ville man säga, att det var meningslöst att byta ord med dem som var låsta i förutfattade meningar. I rättvisans namn bör erkännas, att ointresse att lyssna till argument från andra hållet ofta fanns också på arbetsgivarsidan och bland borgerliga politiker. Men också öppna attityder kunde noteras, främst kanske i kretsen kring SNS – Studieförbundet Näringsliv och Samhälle – senast skildrad av Tore Browaldh i hans memoarbok.

Att socialdemokratiska politiker fortfarande med all kraft värjer sig mot att dras in i principiell debatt kring den allmänna sektorn såg man i höstens valrörelse. När Gösta Bohman och Thorbjörn Fälldin försökte ta upp en diskussion efter de långa linjerna, fintades de bort av Olof Palme och hans flinka lagkamrater: se, de borgerliga har fräckheten att ifrågasätta vårt partis demokratiska sinnelag! Fy! Särskilt irriterad blev man över hänvisningar till erfarenheter från östblockets planhushållningsekonomier. Att varje seriös debatt måste omfatta också sådana erfarenheter borde ändå vara självklart.

Utanför en krets av specialintresserade har vi här i landet vetat ganska litet om planhushållningen i öststaterna, hur den tänkts i princip och vilka resultat den fått i prakti-

ken. Värdefullt är det därför att ett väldokumenterat arbete nu kommit ut om detta ämne, författat av civilekonom Rolf Eidem, verksam vid Institutet för internationell ekonomi vid Stockholms universitet. Eidem har också utarbetat en sammanfattning av sin bok för Skandinaviska Enskilda bankens kvartalstidskrift (1976: 3-4). Det äntligen brutna socialistiska maktmonopolet ger nu möjlighet att i praktisk politik genomföra sådana förändringar i avvägningen mellan planekonomi och marknadshushållning, som efter borgerlig uppfattning skulle gagna landet. Att rörelseriktningen bör vara mot mindre styrning och mera rörelsefrihet är klart utsagt, både under valrörelsen och i regeringsdeklarationen. Att man för den skull har att räkna med återgång till gamla tiders förhållanden med i stort sett suveräna marknadskrafter – det är en skrämselfbild av det slag som inte minst Olof Palme så gärna ritar.

Redan när kretsen kring SNS trädde fram – för så där trettio år sedan – var både dess teoretiker och dess praktiker fullt beredda att bredda ramen för företagets vinst- och förlusträkningar till att rymma också andra poster än de strikt företagsekonomiska, att upprätta ett "socialt bokslut". Vad som är bra för samhället är också bra för företagen, menade man.

Sedan dess har stora förändringar genomförts. Genom tvingande lagstiftning har företagets fria bedömning av vad som företagsekonomiskt är möjligt i stor utsträckning satts ur spel. Inför lagen har alla blivit lika: de rika som ofta självmant skulle ha tagit på sig de samhällsekonomiska utgifterna även

utan lagens föreskrifter och de fattiga, som genom föreskrifterna åsamkats betydande svårigheter. På motsvarande sätt har löntagarnas krav gällt över hela fältet, i stort sett utan hänsyn till olika branschernas eller enskilda företags bärkraft.

I denna likformighetens Prokrustes-säng har de svagare företagen töjts till – eller utöver – bristningsgränsen. I utsatta branscher som textil och konfektion, skofabriker, manuell glasproduktion, gummi, gjuterier har krav på både tex bättre arbetsmiljö och höga löner i många fall inte kunnat mötas. Utstampning har blivit följden.

Den effekten accepterade den socialdemokratiska regeringen och LO länge men ändrade till sist attityd under trycket av "vi flytt' inte"-kampanjen och av medlemsavtappade fack. När nerläggningar inte ansetts kunna accepteras av hänsyn till de anställda eller till regionen har staten gripit in med stöd, generellt eller selektivt. Kostnaderna får bäras av den lönsamma delen av näringslivet och av skattebetalarna i övrigt.

Också andra notor har sänts över till samma adressater: för statliga företag som går med förlust. Under Statsföretags kapp gömde man till en tid undan förlustföretagen. Systemet med koncernbidrag gjorde det svårt för medborgarna att följa vad som verkligen skedde. Under sista året har mycket krupit fram, som knappast kan ha ökat entusiasmen för staten som företagare.

Stödjande och stödda

Hur långt kan man avlägsna sig från de strikt företagsekonomiska bedömningarna?

Så mycket är klart, att man måste vara noggrannare i prövningen, när alltflera har behov av stöd och när de, som skall stödja, har nog med sina egna bekymmer. Här har den förra regeringen varit beklagligt lättsinnig. Många omläggningar, som utan större olägenheter hade kunnat ske under goda tider, har förhalats. Problemen har växt och är i dagens dåliga konjunktur svåra att komma till rätta med.

Jag har framför mig på skrivbordet ett nummer av LO-tidningen, där Ulf af Trolle får påskrivet för att han i sina försök att helbrägdagöra NJA tillbedjer husgudarna Lönsamhet och Konkurrenskraft. Sådana "bekymrade kryddkrämare" är man inte betjänt av! Det vore, heter det vidare, "tacknämligt om åtminstone de statliga företagen sköttes mot ett politiskt ansvar och inte överläts åt politiska idioter med akademiska betyg". "Det finns det som är viktigare än pengar."

Här lever lättsinnet och korttänktheten kvar. Annars tycker man att resonemangets (om det nu kan kallas så) utgångspunkt, det miljardslukande NJA och det äventyrliga Stålverk 80, borde ha manat till besinning. Visserligen har man i LO-tidningen tidigare sett förslaget att NJA-anställda skulle kunna få ut en del av sin ersättning i form av fria semesterresor, förslagsvis till Rumänien – men nog tycker de väl ändå att pengar är viktiga?

NJA genererar inga vinstmedel. "Pengar-na" måste alltså tas från annat håll – via statskassan från skattebetalarna. "Stödda" och "stödjande" – de förra tenderar att bli allt flera och allt mera tyngande för dem som, just nu ofta pressade av den tröga kon-

junkturen, skall hålla dem uppe.

Typiskt är att allt större delar av landet klassificerats som stödområde: på så vis blir hela begreppet meningslöst. Sak samma gäller när de hjälpbehövande företagen blir för många och kräver långvarig och dyrbar vård. Så länge det rörde sig om småföretag i textilbranschen och liknande, så var kostnaderna inte mycket att bekymra sig om, men när branscher som varv och stålindustrin ska räddas – ja, då får man vara tacksam, om företagsdoktorer finns att tillgå.

Det är i den situationen vi befinner oss i dag. Schablonartade lagbestämmelser, standardiserade lönehöjningar, lokala påtryckningar ("låt länet bli stödområde", "ge oss en storarbetsplats") har utsatt dem som skall svara för finansieringen av allt detta för påfrestningar, som kan bli övermäktiga.

Statskapitalism

Vad har vi att vänta av en fortsatt utveckling efter sådana linjer? Svaret kan väl delvis hämtas från de socialistiska ländernas erfarenheter.

Tillfrågad hur finansieringen av Stålverk 80 skulle kunna ordnas, svarade riksdagsman Svanberg, socialdemokraternas näringslivsexpert: "det är inga bekymmer, när man har staten bakom sig." I de statskapitalistiska ekonomierna gäller detta fullt ut: med staten som huvudman är kostnaderna ingen restriktion. Den militära nivån bestäms först – sedan betalas notan. Kommunikationsmedlen byggs ut till det pris som det blir. Erforderlig exportvaluta skaffas utan sidoblickar på vad exportvaran egentligen

kostar att producera. Ett skäl till sådant handlande är givetvis svårigheterna att överhuvudtaget få en rättvisande bild av kostnader i en ekonomi, där marknaden satts ur spel.

Hur centralstyrning och decentralisering skiftat under olika perioder i kommunistblockets länder är lärorikt att följa. Båda uppläggningsarna har inneburit bekymmer: just nu kanske datatekniken har gett centralplaneringen trumf på hand.

Vid ett besök i Tjeckoslovakien för några månader sedan hade jag tillfälle att få intervjua nyckelpersoner i planeringen om arbetsmetoder och uppnådda mål. Den just avslutade femte femårsplanen hade fullföljts efter ritningarna och gett god avstamp för planen 1976–1980. Om företagets försörjning med krediter och insatsvaror fick jag en grundlig föreläsning, likaså om kontrollen av produktionsresultaten, kvalitativt och kvantitativt. Att man känt behov att stärka greppet kring de för produktionen ansvariga tyckte jag mig förstå.

Frågor om man tar hänsyn till regionala förhållanden eller till branschens skiftande konjunktur resulterade inte i några särskilt givande svar. Det gemensamma planeringsarbetet inom Comecon (öststaternas EG) minskar givetvis spelrummet för ekonomisk bypolitik i medlemsländerna och ännu mera i deras delstater. De skillnader i ekonomiska åtgärder som förelegat mellan de två republikerna i federationen, Tjeckiska Socialistrepubliken och Slovakiska Socialistrepubliken, försöker man i en enad ekonomisk intresse komma ifrån. Och konjunkturproblemen föreligger, hette det, inte i länder där

man producerar nyttigheter i den mängd, som anses erforderlig, och där man har full kontroll över utrikeshandeln. Motsvarighet till de västliga industristaternas inflation och arbetslöshetsproblem hade man inte i socialistländerna (åhörarens skeptiska reflexion, behållen för honom själv: var det inte mot ifrågasatta kraftiga prishöjningar som arbetarna i Polen protesterade? Och döljer sig inte en faktisk svårighet att sysselsätta alla medborgare under den omvittnade överbemanningen på många arbetsplatser? Och är inte Comecons ökande betalningsunderskott gentemot väst en effekt av konjunkturer-na?).

Planhushållningen lät så enkel och så effektiv i mina uppgiftslämnarens framställning. Så annorlunda än våra regionala hänsynstaganden och våra bekymmer med krisdrabbade branscher.

”Aktiv näringspolitik”

Ideologisk debatt tar väl knappast en besökare upp i någon öststat. I varje fall i Tjeckoslovakien ligger inre meningsmotsättningar på det planet så nära i tiden och är så inflammerade, att det säkert skulle väcka stor irritation att röra vid dem. Frågorna får jag därför hålla för mig själv: är det verkligen så att ”hela folket” bestämmer eller är beslutsfattarna med sina datorer och, vad jag förstår, hemvanda ekonomiska uttrycksätt liksom Ulf af Trolle ”personer med akademiska betyg”?

Här faller blicken på nytt i LO-tidningen: ”bestämmaderätten över produktionen skall läggas i hela folkets händer”. Det låter bra.

Men svårigheterna är uppenbara. Hamnar månntro norrbottningar och sydsvenskar i samma beslut om fortsatt miljardrullning i Luleå? Är vi som konsumenter beredda att för kanske dubbla priset i förhållande till importvaror köpa svensk textil? Är de som redan arbetar i skidfabriker, för att ta ett konkret exempel, införstådda med att statsmedel satsas i utökad skidproduktion i landet och på så sätt hotar branschens lönsamhet? Att statliga beslut flyttat arbetslöshet från en plats till en annan har vi sett många exempel på.

Har inte de senaste årens "aktiva näringspolitik" av socialdemokratiskt märke lagt hinder i vägen för vad som tidigare gett oss allt högre levnadsstandard: att insatser av ar-

bete och kapital sökt sig till områden som förmodats ge bästa lönsamheten? När hindren staplats upp, har många incitament till nyskapande och kvalificerade arbetsinsatser försvunnit.

Om en sådan snabb diagnos är riktig, antyds också vilken medicin som är erforderlig: återhållsamhet med ingrepp i marknadsökonomi, noggrannare prövning av de långsiktiga effekterna av stödåtgärder, skatteomläggningar som främjar värdeskapande insatser.

Vi bör nu kunna räkna med politiska beslut av sådan innebörd. Det politiska upplysningsarbetet måste klargöra att kursomläggningen är en förutsättning för den materiella levnadsstandarden och för livskvaliteten.

BERG & HJELT ADVOKATBYRÅ KB

Nybrogatan 7, 114 34 Stockholm.

Telefonväxel: 23 73 70.

Advokater; *Gunnar Berg, Richard W. Hjelt, Åke Hane-Weijman, Carl Patric Ossbahr och Erik af Petersens.*

Biträdande jurister: Jur. kand. *James Tuveson, Anders Berg och Mauritz Silfverstolpe.*